

FRÅN COMPAGNIETS DAGAR

FÖR DEN som ännu i sin tidiga ungdom känt den äventyrligt berusande tjärdoften från ett gammalt skeppsvarv är det inbjudande att leta sig tillbaka till tider då seglationen var ett helt annat och på personligare yrkeskunskap byggande hantverk än nu. Varvet hade väl redan då inte mycket annat att göra än att förhyda och nedrigga överåriga skepp men var dock ett varv för fartyg av trä och ägde sina stapelbäddar om också blygsamma.

Genom den dallrande sommarhettan ljudet av hederliga hamrar, sågar, borrar, yxor — inga nithamrar än. Några av skeppen fick kanske behålla masterna fast de omriggades till slättoppare. Och den välkommande, till resedrommar lockande tjärdoften var inte som annan tjärdoft utan hade dessutom en obeskrivlig arom av det salta vatten och den friska luft med vilken den blandades.

En kvarleva och en anakronism, men en anakronism som den dag i dag är genom sjöromanerna behållit sin makt över pojkfantasin. Och pojkar förblir vi mer eller mindre.

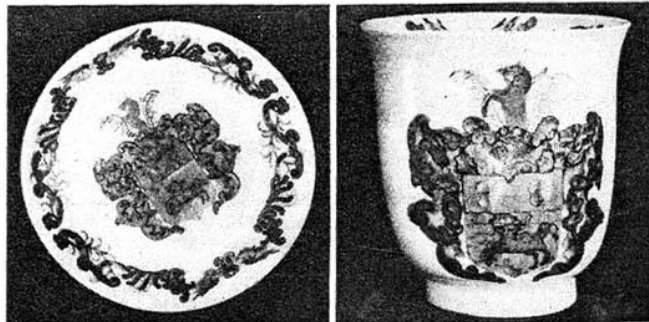
Sveriges marina historia har många heroiska dagar till vilken minnet vill återvända. I det fallet äro vi ett folk med gammal god tradition. Men det är frågan om inte Ostindiska Kompaniets fredliga saga har ännu mer att säga fantasin än de i bolmande rökmoln och ljungande dunder höljda sjöslagen med deras i krutdimman skymtande, sönderslitna märsegel.

Huvudstadens Skeppsbro är numera en genomfartsled som var och en så hastigt som möjligt söker ta sig förbi. Men på den tiden, under Kompaniets glanstid 1766—86, rådde här som vi veta av Bellmansdikten det mest brokiga internationella liv.

Språken surrade om varandra, fartyg från Cadiz och Alicante med mystiska, fördolda skatter i kajutans durkar frestade de Fredmanska hjältarna och hjältinnorna till intrång som måhända avvisades av brutalt rytande old salts. Och längre ut på redden red kanhända ostindiefararen på sina ankaren, så som en sådan ses rida på bilden här bredvid.

Men sågs en ostindiefarare på huvudstadens redd var hon väl merendels skinande ny — ty de flesta av Kompaniets fartyg byggdes i Stockholm, på något av de idogt hamrande varven vid Tegelviken, på Djurgården eller där sena tiders Strandväg nu drar fram. Skeppet därute hade alltså ännu inte fått något av den fjärran resans skimmer omkring sig. Det hindrade säkert inte att forna tiders pojkar smög sig kring varvens plank som katten kring het gröt.

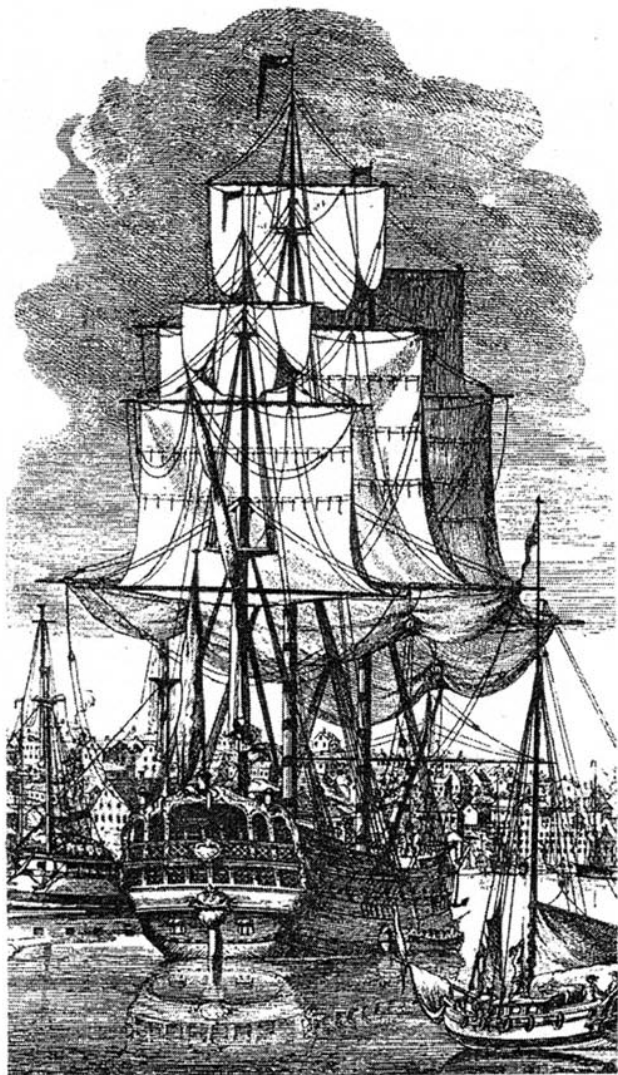
Men det var mot Göteborg som ostindiefararen stävade med nimbus kring de tornande seglen, betydligt mera skamfilad, må vara, men i stället med den osynliga och dyrbara fernissa som endast ett och ett halvt års långfärd kan skänka. Och fylld med eftertraktade, kanske hittills osedda eller oprövade

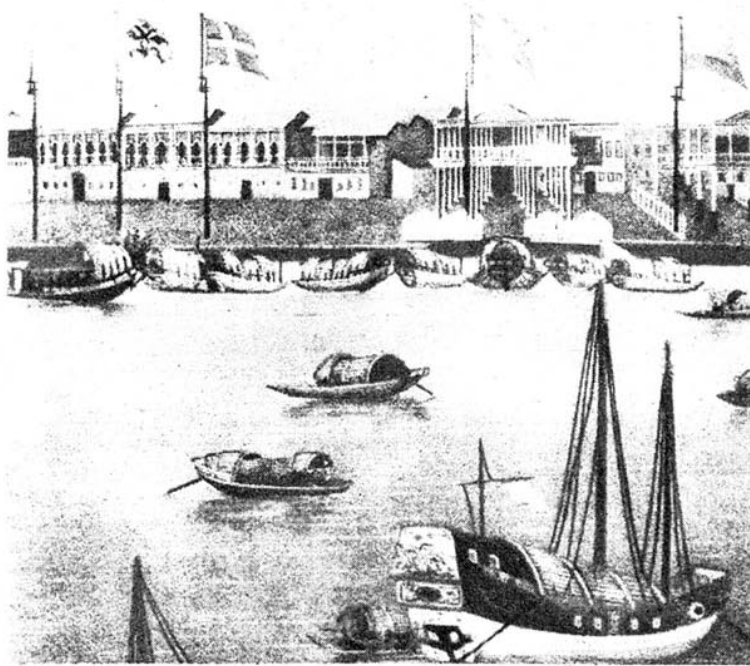
Kinesiskt porslin med svenska beställares vapen.

dyrbarheter och läckerheter från det fjärran sagolandet, som fick så mycket större lockelse som det ännu var så gott som stängt för alla européer. Endast hamnarna Macao och Wampoa nära Kanton voro tillättna och även där fick man röra sig inom begränsade områden och under noggrann övervakning.

Hur såg det då ut ombord? Det var ganska olika på ut- och inresan. Av en ostindiefarare på utresa har Jacob Wallenberg gett oss en god bild i sin klassiska "Min son på galejan". Han jämför den där med en mindre svensk stad, till exempel Kungsbacka, och finner att skeppet i vissa avseenden vinner på jämförelsen, verkar mera kontinentalt och storslaget så att säga. Stormasten överträffar kyrktornet i höjd och på "gatorna" längs vardera relingen från mesandäck till back råder ett liv som är långt ifrån småstadssömnigt. Smeder hamra, timmermän snickra, kockar koka, segelsömmare sömma, höns kackla, oxarna råma och fåren bräka — ty det var långt från hamn till hamn på den tiden och för att manskapet skulle få färsk skaffning någon gång emellanåt måste en del av däckets upptas av en veritabel ladugård. Längre akterut, i de små kabysserna, råder ett annat liv. Där sitter kapten över sina beräkningar och superkargerna över sina räkenskaper, skeppspastorn förbereder kanske en ekvatorialpredikning, fältskärerna slipa sina skräckinjagande sågar och kanhända medföljer någon ung doktor från Uppsala med Linnaei rekommendationsbrev och förmaningar på fickan. Det är faktiskt en stad — i smått, ty skeppen voro ingalunda av samma format som vår tids: de mätte normalt ett femtiotal meter i längd och ett femtontal meter i bredd, men däremot ett ganska betydligt djup, ett trevåningshus skulle kanske kunnat ställas som jämförelse bredvid slipen.

En svensk ostindiefarare. Kopparstick av Chapman 1769.

Europeiska nationernas kaj i Kantons hamn. Kinesisk glasmålning — bland flaggorna även den svenska.

Hur det däremot såg ut vid hemresan är inte lätt att beskriva, ty därtill fordras färger som äro något starkare än dem som krävas att skildra en svensk småstad. Skeppets officerare, kadetter med flera ägde rätt att i mindre skala driva import även för egen räkning; till den stora laddningen djupt nere i lastrummen kom följaktligen allt som de själva belamrat fartyget med. Deras små trånga, kvava kajutor voro till ungefär en meters höjd från golvet (det högsta tillättna måttet) fullstuvade med allehanda kram: siden åt tösen därhemma, porslin, arrackskrus, thé och diverse kineserier, varjämte de utnyttjat det övriga, otillättna utrymmet genom att däri inspärta allehanda markattor, granna fåglar, skrikande och skrämde, ostasiatiska kattor med mera. Eftersom kabysserna väl höllo knappa två meter i höjd är det svårt att förstå hur de i dessa trånga och belamrade kyffen kunde uthärda linjens hetta och Nordsjöns kyla — ty det var ofta fram på hösten det andra året som ostindiefararen återvände.

Med vilka känslor besättningen då återsåg det svenska landet är lätt att föreställa sig. Deras ögon hade alltför länge vilat på oändliga horisonter och på färgrika men främmande och farliga stränder för att inte det karga och grå men hederligt svenska skulle vara som en lisa för ögat. Så här uttrycker en av Kompaniets skeppspräster den saken i sin dagbok: "Den 26 Junii voro de skallote Götheborgs Skiär åter i våra ögon, de wackraste wi sett på 27 Månaders resa".

Och det fanns också många andra skäl för deras glädje. Till Sverige hade sommaren eller hösten kommit med sina hävor, med kräftor och frukter. Och själva hade de multum, inte bara av denna världens goda, de hade också sagolika ting att berätta, de voro hjältar och i den hemtama hopens ögon märkvärdiga personer. Så firades också hemkomsten med ett hejdundrande kalas som kunde räcka i dagarna sju. Och hade man med heder varit i Kompaniets tjänst och kommit hem med livhanken i behåll — ty många dogo ombord — så kunde man vara ganska säker om att ha framtiden jämnad för sig och utan svårighet nå en god befattning.

Men när allt kom omkring var det väl inte bara för att lägga upp som man varit ute på sjön och efter en tid blev blodet åter

(Forts. å sid. 40.)

kring personen, d. v. s. han måste laborera med utanverk, precis som konstnärerna med accessoarer och allegorier. Stannar han vid en realistisk beskrivning av utseende och karaktär, blir porträttet lätt anonymt, och arbetar han med rikare medel, med liknelser och symbolik, kan han vara säker om att få låna ut resultatet till att föreställa helt andra. Ty bräckan älskar även att låta sig beskrivas litterärt som något finare än han är — precis som bildkonsten. Ett exempel kan väl inte skada. Många kommer väl ihåg Frödings "En värfästmö". Antingen hon nu funnits eller inte, så är hon en förtjusande flicka, en hel vår. — Vi hade i mitt hem, när jag var en åtta, tio år, en kvinnlig tjänsteande, som vad utseendet beträffar knappast kunde räknas till de lyckligast lottade. Kanske hon hade det på den tiden ännu inte upptäckta "det". Hur det nu var — kanske genom sin duglighet i ladugården — hade hon uppväckt känslor av någon art hos den ambulerande kontrollassistenten. Han t. o. m. skrev brev, och jag erkänner så här långt efteråt, att jag en gång fann ett sådant och inte aktade för rov att ta del av innehållet. Och än i dag förvånar det mig, hur det kunde gå i henne att bli porträtterad efter Frödings värfästmö och ordagrant kallad "en törnrosäck, som kliver och vit syren, som går".

Hon är förresten inte det enda "aptrådade" frödingsporträttet. Av tidningsnotiser att döma, så dör det ett rätt litet fåtal värmlänningar i hög ålder, som inte gjort anspråk på att ha varit, eller som inte blivit utpekade av andra, som original till Lars i Kuja, Elsa Örn, Härjarinnor eller andra förevigade gestalter.

Hos lyrikern ligger det nära till hands att anta en helhetsinspiration från en "modell", som mycket lätt kan leda till ett porträttsresultat, och för litteraturkommentatorn tycks det underfundigt bli till en hederssak att lura ut originalet bakom konstverket, men under ett dylikt idogt arbete händer det inte så sällan, att man glömmar, att det finns andra konstverk än porträtt. Fråga är väl, om inte Strindberg blivit en smula vanställd genom en dylik porträttkult — i det fallet en nästan manisk tro på självporträttering.

Där kanske pudelns kärna hittas. Det bör ligga något väsentligt av konstnären även i ett porträtt, för att det skall bli ett konstverk. Typ, stil och förtydligande accessoarer hör tiden till, men det personliga handhavandet av uttrycksmedlen, det omedvetet indiktade egna, hör till det mer eller mindre eviga. Sen må porträttet vara målat eller skrivet.

Från Compagniets dagar.

— Fortsättning från sidan 15. —

oroligt, ögonen återfick sin fjärrblick och landbacken kändes trång, så mycket trängre nu när man fått blodad tand. Så blev det att mönstra på för nästa resa.

Allt som allt gjorde Kompaniet under sin tre kvarts sekel långa tillvaro ett hundratreåttioårigt dylika resor, av vilka några även omfattade indiska hamnar. Det låter inte mycket, men om man betänker vilket företag varje resa innebar

blir det en aktningvärd siffra. Eskil Olán, som skrivit en ypperlig liten monografi över Kompaniet, dess skepp och dess affärer, anmärker med full rätt att en dåtida ostindisk expedition krävde långt större omtänksamhet och grundlighet vid planläggningen än en nutida nordpols-expedition. På en tid då det varken fanns bankväsen eller telegraf, då haven kring-svärmades av kapare, sjökorten voro i hög grad opålitliga och materialen svårhanterligare och opålitigare, gällde det för fartyget att under lång tid vara ett isolerat Sverige i miniatyr och med heder föra dess konungs flagg och Kompaniets affärer i hamn. Det gällde stora anspråk på självtillit, kringsynthet och rådhighet. Så långsamt som underrättelserna då gingo kunde skeppet både här och där helt oförberett möta försämrade eller rent av ogynnsamma förhållanden. Särskilt gjorde sig sådana oberäkneliga faktorer kännbara i Kompaniets första ungdom och i dess ålderdom.

Varje resa var för övrigt ett mångdubbel handelsföretag. Först gällde det att i Sverige inlasta gångbara inhemska varor, främst järn och trä. I Cadiz måste stora delar av denna last avyttras på fördelaktigast möjliga sätt för att skeppet skulle äga ett tillräckligt förråd av spanska silverpiastrar, det enda i Kina godtagna europeiska myntet. I Kapstaden skedde en omfattande och högviktig uppfärskning av livsmedelsförråden, som ofta kunde ta tre veckor i anspråk. Det var säkert inte lätt att slutföra en torghandel som skulle räcka för hundrafemtiö man i månader framåt. Även andra hamnar angjordes för färskvatten och smärre kompletteringar. Och i Kanton låg fartyget flera månader, medan handelsmännen ombord avslöto det ena kontraktet efter det andra och avvaktade leveranserna. I Wampoa rådde ett rörligt liv, gonggonger slamrade, sidenflaggade mandarinbåtar roddes förbi och det påstods att redan då omkring 300.000 vänliga kinesiska själar bodde längre upp på själva floden i husbåtar. Men kommersen mellan dem och européerna begränsades noga och fick endast gå genom vissa privilegierade instanser.

Vilka taylor kunde inte många av den tidens sjöbussar skåda i pipröken när de på sin levnads afton sutto hemma i Bohuslän och sågo ut över havet mot kvällen. De hade liksom fått primören av det brokiga, fantastiska livet därute i den andra världen. För oss är det annorlunda och sjöfarten är industri snarare än upptäcktsfärd.

I sin ungdom såg signaturen, på besök hos två gamla, mycket gamla damer, några blåvita, ostindiska tallrikar i ett hörnskåp. Deras yta hade inte förlorat sin glans, men de voro besatta av små snäckbildningar, vita och ormande eller skapade som små kritvulkaner. De voro av sena tiders dykare uppfiskade vid Göteborgsgrundet nära Älvsborg, där ostindie-

fararen Götheborg år 1745 förläste helt snöpligt, strax innan hamnen skulle ha nåtts. I ett hundrafemtiotal år hade de legat därnere i det svala djupet innan de återsågo dagens ljus. Det kändes på något sätt som om de hade kommit direkt från dåtidens Kina. Och damerna var ett par gamla, mycket gamla dotterdöttrar till dem som då hade seglationen om hand.

Ja, det var som att ställas öga mot öga med den åldriga, nu förgätna traditionen. Och har man en gång gjort det glömmar man inte. Då får man den där kärleken till ett visst slags tjärdoft som talades om i början.

Norek.

Till läsekretsen!

SVENSKA FAMILJETIDNINGEN

anmäler sig härmed till prenumeration för 1941.

SVENSKA FAMILJETIDNINGEN

stödjer enskild företagsamhet och personligt initiativ.

SVENSKA FAMILJETIDNINGEN

bekämpar monopol och osunt trustväsende samt övriga missförhållanden på det ekonomiska området.

SVENSKA FAMILJETIDNINGEN

bjuder dessutom på en för hela familjen avpassad nöjesläsning av hög värde. Noveller, dikter, kåserier och teckningar av goda svenska och utländska författare och konstnärer.

Till slut ber redaktionen att få önska Svenska Familjetidningens många läsare och vänner EN GOD JUL.

Redaktionen av

SVENSKA FAMILJETIDNINGEN.

Till Svenska Familjetidningen,
Drottninggatan 51,
Stockholm.

Undertecknad prenumererar härmed på Svenska Familjetidningen för 1/1 år 1941 — 1/2 år 1941* Avgiften får uttagas pr postförskott.

Namn:

Postadress:

* Det ej önskade torde överstrykas.